

Більмо

Михайло Осадчий

Бібліотека української героїки

бібліотека
української
героїки

Михайло Осадчий

повісті

Більмо

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

ББК 84.4УКР6
О-72

Бібліотека української героїки
заснована 2008 року

Випуск 3

Видання підготовлене Інститутом культурологічних
та етнополітичних досліджень
імені Іларіона Київського, МАУП

Керівник проекту професор **Василь Яременко**
Упорядкування та передмова **Олени Мисливої**

Художник **Петро Ткаченко**

Осадчий, Михайло.

О-72 Більмо / Упорядкув. та передм. О. Мисливої. —
К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. —
296 с. — (Бібліотека української героїки; вип. 3)
ISBN 978-966-608-843-0

Сусловсько-брежнєвські табори — це міні-клітина великого організму держави, колишнього Радянського Союзу. Герої повістей М. Осадчого, представники української інтелігенції, гвалтівники, убивці, економічні злочинці, за вироком радянської Феміди мусять жити разом біч-о-біч. Болісний шлях людини, яка має духовний стержень і простує через тернії таборів, змалював у цікавих, загострено психологічних повістях автор. Чисті ж щемні спогади про свою Матір, дитинство, трепетне кохання рятують героя серед мороку таборового життя.

Для широкого загалу читачів.

ББК 84.4УКР6

- © М. Осадчий, 2008
- © О. Мислива, передм.
упорядкув., 2008
- © Міжрегіональна Академія
управління персоналом
(МАУП), 2008
- © ДП «Видавничий дім
«Персонал», 2008

ISBN 978-966-608-843-0

У СВІТІ ГЕРОІВ МИХАЙЛА ОСАДЧОГО

Шлях Михайла Григоровича Осадчого до інструктора обкому партії і політв'язня сусловсько-брежневських таборів починається із села Курмани Недригайлівського району на Сумщині, де він народився 22 березня 1936 року.

Вищу освіту здобував у Львівському університеті імені Івана Франка на факультеті журналістики, після закінчення якого у 1958 році почав працювати на телебаченні редактором. У 1960 році повертається на факультет журналістики, але вже як викладач. Редагує університетську багатотиражну газету. Цього ж року Осадчий заявляє про себе як поет, з'являються друком його вірші.

У 1963 році М. Осадчого запрошують у Львівський обком партії, він працює інструктором з преси, а в 1964 році знову повертається на факультет журналістики ЛДУ, де займає посаду заступника секретаря партбюро факультету з ідейно-виховної роботи, займається науковою роботою. Без навчання в аспірантурі написав кандидатську дисертацію на тему “Журналістська діяльність Остапа Вишні (1919–1933 рр.)” і успішно захистив її 30 червня 1965 року. У серпні цього ж року в Львівському видавництві “Каменярь” виходить перша збірка поезій “Місячне поле”.

Журналістська робота і літературна творчість привели М. Осадчого в коло чільних шістдесятників. Він познайомився і потоваришував із Іваном Світличним, братами Богданом і Михайлом Горинями, Вячеславом Чорноволом... Так 15 грудня 1963 року разом із братами

Горинями був присутній на похованні поета Василя Симоненка у Черкасах, що непоміченим КДБ не залишилося.

28 серпня 1965 року М. Осадчого заарештували фактично за читання “самвидаву” і деякі відверті записи у щоденнику, до якого заглядав не тільки він сам, а в квітні 1966 року після закритого процесу винесли вирок: два роки таборів суворого режиму “за антирадянську агітацію та пропаганду”. У зв’язку з арештом Вчена рада скасовує своє рішення про надання вченого ступеня. Диплом кандидата наук він отримає лише через 26 років, у 1991 році. Збірка “Місячне поле” була заборонена і знищена, так і не потрапивши у книгарні.

У травні 1968 року М. Осадчий завершив написання повісті “Більмо” про свій арешт і перебування в радянських таборах. Повість поширюється у “самвидаві”, через московських дисидентів потрапила на Захід, де і була вперше надрукована в 1971 році. Її передруковує газета “Шлях перемоги” (Мюнхен, 1971), журнал “Сучасність” (Мюнхен, 1971), журнал “Визвольний шлях” (Лондон, 1972); окремою книгою видають у США (Балтимор, видавництво “Смолоскип”, 1971) та Англії (Лондон, “Українська видавнича спілка”, 1972). “Більмо” перекладають іноземними мовами: французькою (Париж, 1974), англійською (Лондон, 1975; Нью-Йорк, 1976), російською (видавництво “Сучасність”, 1980), китайською (Шанхай, 1981). Переклад французькою став бестселером у франкомовному світі.

За повість “Більмо” Осадчого 13 січня 1972 року вдруге заарештовують, автор дістає сім років таборів особливого режиму і три роки заслання. Покарання письменник відбуває в Мордовії, заслання — в Комі АРСР. Родина Осадчого, як і в кожного українського політв’язня, зазнає переслідувань: побили матір Олену Парамонівну, 5 квітня 1975 року загинув брат Володимир за нез’ясованих обставин, самого Осадчого цього ж року побили кримінальники у пересильній тюрмі. Ці події свідчили, що було прийняте рішення знищити нескореного політв’язня. У лютому 1977 року М. Осадчий

звертається з протестом до Президії Верховної Ради СРСР, а в січні 1978 року пише заяву про надання громадянства США.

Органи КДБ часто застосовували провокації до в'язнів, особливо часто це робили перед звільненням. Так вчинили і з Осадчим. 1979 року на заслання в селищі Милва, недалеко від міста Троїце-Печерська (Комі АРСР), де він працював сторожем, під час його чергування за загадкових обставин згорів склад. Проти Осадчого порушили кримінальну справу. Йому загрожувало три роки ув'язнення або треба було відшкодувати збитки на чималу суму грошей. Михайло Григорович звернувся до академіка-правозахисника Андрія Сахарова за порадою, і той надіслав грошовий переказ, врятувавши письменника від третього ув'язнення.

У 1982 році письменник повернувся із заслання, довго не мав роботи, потім працював вантажником, кочегаром, двірником.

З середини 80-х років поринає у вир подій, які відбуваються у країні. Стає одним з ініціаторів створення Української асоціації незалежної творчої інтелігенції. З 1987 року М. Осадчий редагує і видає незалежний літературно-мистецький журнал “Кафедра”, друкується в позацензурному часописі “Євшан-зілля”, проводить літературні вечори, бере участь у громадських заходах. 19 грудня 1989 року виступив на багатотисячному мітингу на Вічевому майдані у Львові у зв'язку зі смертю академіка А. Сахарова. На запрошення української діаспори в січні-березні 1990 року перебував у містах США, Канади, Австралії, читав лекції, проводив громадські виступи. У жовтні 1990 року повертається на викладацьку роботу до Львівського університету імені Івана Франка на кафедру журналістики. В 1993 році захистив у мюнхенському Українському Вільному університеті докторську дисертацію “Українське літературне дисидентство”.

Помер Михайло Осадчий 5 липня 1994 року у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі.

За життя письменника вийшло три збірки його поезій: “Quos ego” (Нью-Йорк, 1979), “Скитський олтар” (Торонто, 1990), “Ірій” (Львів, 1993).

Повість “Більмо” в Україні вперше була опублікована у 1992 році в журналі “Донбас”, а окремою книгою вийшла у серпні 1993 року у львівському видавництві “Каменяр”.

На Заході за повість “Більмо” Михайла Осадчого нагородили літературною премією імені Івана Франка фундації Антоновичів у Чикаго (1978), прийняли в почесні члени Швейцарської секції ПЕН-клубу (1979), а Міжнародний біографічний центр у Кембриджі присудив звання “Людина року 1991—1992” та відзначив почесною “Нагородою XX віку за значні досягнення” (1992).

У повісті письменник розповідає про перше своє ув’язнення, слідство, перебування в таборі суворого режиму, а також особисті переживання, втрати, надбання, роздуми про тогочасний перебіг подій.

Осадчий потрапив під ту хвилю арештів, яка прокотилась Україною в 1965 році. При обшуку, як він пише у повісті, “у валізку покидали “Чорну раду” П. Куліша, “Історію української літератури” М. Грушевського, кілька збірок Б. Лепкого та ще якісь книжечки старих видань. Зверху, з неабияким ритуалом, поклали статтю “З приводу процесу над Погружальським”^{*}. Як ми бачимо, заарештували Осадчого в основному за літературу, яка нині стоїть на книжковій полиці у кожного з нас вдома, і отримав він за це, після восьми місяців слідства, два роки таборів суворого режиму. Арешт для молодої людини, яка тільки-но розпочинала життя, був несподіванкою. Осадчий працював в обкомі партії, був членом КПРС, працював викладачем в університеті, журналістом, як і всі поети, був сповнений вірою і любов’ю до життя. Ще перші дні під слідством він таки думав, що це помилка і незабаром його відпустять. Але механізм КДБ зупинитися не міг: “Не признаєшся? Змусимо! Ще й як

^{*} Стаття, розповсюджувана в «самвидаві», про пожежу в Київській Публічній бібліотеці Академії наук УРСР 24 травня 1964 року, де згоріла саме українська: стародруки, рідкісні книги, рукописи, архіви (архів Б. Грінченка, архів «Киевской старины», архів Центральної Ради та ін.).

змусимо! Не такі ще були поважні кралі, і ті падали навколішки й слізно благали покаяння. Не те, що ти, паршиве г..!”

Перша частина повісті, присвячена слідчому процесу і суду, називається “Комедіанти”, і ми можемо здогадатися, кого мав на увазі автор під цією назвою, хто грав справно свою роль, ламаючи людям долю, засуджуючи їх на ув’язнення. Осадчий описує ті жахи слідства, які йому довелося пройти: залякування, тиск, дії майора Гальського. Психіка ув’язненої людини не витримувала такого перевантаження.

Ось промовиста цитата з повісті, яка свідчить про механізми слідства КДБ:

“Нарешті мені дали ознайомитися з моїм обвинувачувальним актом. “...Ідеологічний диверсант... від окремих дій антирадянського характеру перейшов до агітації за відокремлення Української РСР від СРСР... одержував антирадянську літературу від Івана Світличного з Києва... Мав злочинні зв’язки з Богданом і Михайлом Горинями... Розповсюджував у Львові антирадянську націоналістичну літературу...”

— Але як ви смієте таке писати? — нічого не розуміючи, спитав я слідчого. — Це ж не відповідає анітрохи дійсності!..

— Так, — спокійно відказав слідчий, — більшість справді не відповідає дійсності, але ж суд попереду, він розбереться...

— Якщо це так, як ви мені кажете, тоді за яких підстав мене ставите перед судом?..

Слідчий не знав, що відповісти. Тоді до кабінету нагодився начальник слідчого відділу. Він пильно видивився на мене і єхидно проказав:

— А ти що думав, що даремно ми тебе вісім місяців державним хлібом кормили? Невинний... відпусти його, так він буде перед усіма жертвою свавілля прикидатися. А одержиш пару рочків, тоді самому Богу не докажеш, що ти не верблюд!..”

У своїх роздумах Осадчий згадує Кампанеллу і його книжку “Місто сонця”, яку той написав, відсидівши

двадцять сім років у в'язниці. Друга частина повісті “Більмо” так і називається — “Місто сонця” і розповідає про табірні будні письменника.

Повість цінна для нас і тим, що в ній є спогади про Івана Світличного, Вячеслава Чорновола, розповіді про людей, з якими довелося сидіти Осадчому в таборі, їхню долю, умови існування, стійкість, з якою зносили всі труднощі.

Повість “Більмо” не є суто автобіографічним твором. Письменник узагальнює події кінця 60-х — 70-х років ХХ ст., коли обладіяна весняним подихом хрущовської відлиги українська інтелігенція чинила неймовірний опір комуністичній системі. Ми знаємо трагічну долю Валерія Марченка, Олекси Тихого, Юрія Литвина, Василя Стуса, Вячеслава Чорновола, Левка Лук'яненка, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Олеся Сергієнка, Миколи Плахотнюка, Ірини і Ігоря Калинців, Михайла і Богдана Горинів, Миколи Матусевича і багатьох-багатьох інших. Ми здогадуємося, чому добровільно пішли із життя Віктор Близнець, Григійр Тютюнник, як був знищений Володимир Івасюк.

У народі кажуть, як більмо в оці. Що було більмом в оці для творчої інтелігенції 60—70 років ХХ ст., яка зробила вибір на користь безоглядної боротьби за право бути вільним. Ось про це читач і довідається із книги Михайла Осадчого “Більмо”.

“Шанхай-2” — це повість про непрості стосунки між мешканцями селища Печорський Трикутник, де відбували покарання і політв'язні, і злочинці. Серед головних героїв — Борис, сильна і вольова людина, який, чекаючи етапу на заслання у пересильній в'язниці, уподобав собі серед наглядців молоду дівчину, прапорщицю Аню і покликав її з собою. У селищі Аня стає центром загальної уваги. Вона зуміла підпорядкувати всіх своїй волі, налагодити зв'язки. Як пояснює завідувача: “Це особливий дар, більшість і в вічі її не бачила. Вона вже й не сама працює на себе, а діє розголос, і з ним не можуть не рахуватися”. І навколо Бориса закручується вихор. Він знайомиться із Санею, якого на Північ при-

вела не так романтика, як жадоба до тугого гаманця. Зараз Аня — його ідеал, бо вміє творити життя. І бажання Сані — її перевершити, перейняти її досвід, вміння, самому “вести життя за вуздечку”. Також на дорозі у Бориса стає “широколиций”, колишній вор у законі, а зараз він служить кумові, “вбити людину йому легше, ніж муху. Такі для табірних ментів золото, а не люди — помститься над будь-ким, над ким накажуть, кров для нього пахне...” Керує цим киплячим казаном людських пристрастей майор Балеї. Йому підкоряється усе. Тут іде боротьба на виживання. У вуста Ані автор вкладає слова про характер, який виявляється у цих каторжних умовах, у “комплексі антиобітованої землі”: “Вроджений страх у крові і в духові! Всевишній визначив тобі якусь дешицу сили спротиву, не розтрачай надаремно її. Наснажуй її від сильніших за себе, а не розмарновуй зі слабшими”.

Повість “Мадонна” присвячується матері — Олені Парамонівні Осадчій, твір пронизаний любов’ю, вдячністю, ніжними почуттями, навіяними спогадами з дитинства. Тяжкі випробування, які випали на долю матері, болем відгукуються у серці сина. І на віддалі, за тисячу кілометрів від рідного дому, болить йому, що не можуть бути разом, що ті нещастя, як арешт старшого сина, смерть чоловіка, загибель молодшого сина — полишили матір на самотню старість. М. Осадчий через усе життя проніс образ матері, її материнські почуття, любов, тепло. “Моя мама — моя розрада і мій “священик”, якому я сповідався впродовж свого життя”, — пише письменник. Одна згадка про матір допомагала йому в житті у найскрутніші хвилини і не дозволяли впасти у відчай.

Феєрія “Мій Маленький Принц” — це фантастична казка, ідея написання якої виникла після прочитання твору Сент-Екзюпері “Маленький принц”. Автор створює свого героя, Свого Маленького Принца, який просторами безмежного Всесвіту прилітає на маленьку планету, настільки маленьку, що її можна було обійти вздовж і впоперек за день. Але, і сама планета, і все, що

на ній було, до болю нагадує Україну. Автор ніби через призму у казковому світлі подає нам її минуле і сьогодення. Психологія мешканців доволі пасивна і байдужа, покірна і згідлива, панує “інерція зворотного інстинкту”. В далекому минулому на декілька століть застелила небо чорна Примара і всіх, кого це обурювало, настигав потужний струмінь не то диму, не то газу, і людина безслідно зникала. Та визволившись від неї, мешканці планети назавжди zostалися з похиленими вниз головами, з опущеними додолу очима. Є на планеті небесна криниця з цілющою водою, яка стікає не з землі, а з небесної блакиті, але ніхто з мешканців її не бачить, бо не вглядаються вони у небо. Якось окропила криниця маленьку троянду і розквітла вона пишно, потягнулася до сонця, трималася гордо і незалежно, чим і привернула увагу Мого Маленького Принца. Запропонував він їй серце і руку, але горда була троянда, відвернула вона пропозицію гостя, тому і була розтоптана своїми ж посестрами-квітами.

Повість “Золота Сула” — спогади про чарівний і неповторний світ дитинства. Письменник поринає у цей світ, який заповнює його душу і серце. В уяві постають дитячі пригоди, враження і захоплення, світлий образ матері з лагідною та доброю вдачею, батько, схожий на капітана корабля, умілий, впевнений у своїй силі. Незабутніми враженнями та “млосною чарівністю” овіяні свята у родинному колі: Святий Вечір, Великодня неділя та ярмарок.

“Сяйво” (інтермецо) — невеликий твір про перебування в камері-одиночці — тісному і малому помешканні, оповитому імлою, в постійній пільмі. Але таке становище не пригнічує письменника. Все його єство противиться цьому, відчуває, що треба боротися з пільмою, “почуватися в її тенетах володарем ситуації”. Осадчий приходить до істини, що саме перебування в “цьому обмеженому просторі, в цій гнітючій імлі” і є його спасіння, збагачення, “утвердження у скверному світі”. В тьмяне мініатюрне віконечко його помешкання час від часу заглядає місяць, і його сяйво наводить пись-